

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНЖЕНЕРІЇ ТА СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ: ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ

А.А.Мельниченко

кандидат філософських наук, доцент

Національного технічного університету України

„Київський політехнічний інститут”

У даній статті автор, на основі визначення співвідношення між соціальною інженерією та соціальним управлінням, стоїть на тій позиції, що перша є складовою та інструментом соціального управління. В роботі проаналізовано філософські засади соціоінженерної діяльності як формостворчої та формоперетворюючої. Обґрунтовано необхідність використання соціоінженерного знання в теорії та практиці управління. Автор у роботі визначає основні принципи соціальної інженерії як наукового напрямку та сфери практичної діяльності.

Ключові слова: соціальна інженерія, соціальне управління, філософська рефлексія.

Нинішні суспільні процеси, що відбуваються в умовах політичної та економічної невпорядкованості свідчать про те, що на сьогодні теорія і практика управління не може відповісти на існуючі виклики часу. Саме тому актуальним нам видається здійснення філософської рефлексії проблем соціального управління та соціальної інженерії як його, на нашу думку, складової. Інтерес до соціоінженерної проблематики обумовлений перш за все необхідністю наукового забезпечення і осмислення трансформацій, що відбуваються в суспільстві, потребами широкого кола управлінців.

Соціальна інженерія як сфера науково-практичної діяльності набуває дедалі ширшого розповсюдження в нашій країні. Останніми роками опубліковані десятки праць (Г.Антонюка, А.Зайцева, А.Кравченко, І.Попової, А.Пригожина, Л.Сисоевої, Ж.Тощенко, В.Щербини тощо). Загальні проблеми соціоінженерної діяльності описані у працях Ю.Резніка, Н.Данакіна, В.Дудченка, Г.Нікредіна, В.Патрушева, І.Попової, В.Тарасова.

Вважається, що термін «соціальна інженерія» був вперше введений у науковий обіг в 1922 р. Р.Паундом в його роботі «Вступ до філософії права». За іншими відомостями термін з'явився задовго до цього часу (його вживання приписують, зокрема, економістам С. і Б.Веббам). У працях радянських дослідників він з'являється приблизно на початку 70-х рр. ХХ ст. в роботах, що містили критику західної соціології і соціальної психології. Його остаточне визнання і конституювання відбувається в середині 80-х рр. Проте в роботах вітчизняних дослідників частіше використовується аналогічний за значенням термін «соціоінженерна діяльність».

Для уточнення значення даного терміну варто звернутися до окремих визначень, які є в науковій літературі. Так, зазвичай поняття «соціальна інженерія» вживається головним чином для позначення особливої діяльності, орієнтованої на цілеспрямовану зміну і регулювання різних організаційних структур (соціальних інститутів, формальних організацій). Наприклад, К.Поппер визначає соціальну інженерію як діяльність по проектуванню нових соціальних інститутів, а також по перебудові і управлінню вже існуючими соціальними інститутами шляхом часткових, поступових реформ і змін [1, 27]. Така соціальна інженерія виявляється йому лише як «часткова», «поетапна» інженерія, що має обмежену сферу вживання. Разом з тим, у зв'язку з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій соціальною інженерією називають ще й особливий вид діяльності у всесвітній мережі. Так, за матеріалами з Вікіпедії – вільної енциклопедії, соціальна інженерія визначається методом несанкціонованого доступу до інформації чи систем збереження інформації без використання технічних засобів. Вказується, що цей метод заснований на використанні слабкостей людського фактору і вважається дуже руйнівним. Але таке визначення соціальної інженерії ми вважаємо доволі вузьким і таким, що обмежує сутність даного виду формостворчої діяльності людини як суб'єкта управління.

У більшості визначень соціальної інженерії звертається увага на дві істотні ознаки. Насамперед, організаційні структури, що створюються в процесі соціоінженерної діяльності, покликані регулювати людську поведінку і здійснювати контроль за нею. На

цій підставі ряд авторів розглядає соціальну інженерію як різновид управлінської діяльності, здійснюваної соціологами, психологами, іншими фахівцями сумісно з керівниками підприємств, організацій, адміністративних структур. По-друге, соціоінженерна діяльність реалізується за допомогою спеціальних засобів, методів, технологій, створюваних і використовуються для вирішення соціальних проблем, адаптації соціальних груп і інститутів до умов, що змінюються, впровадження соціальних новацій.

За своєю суттю управління понад усе відповідає задачам соціальної інженерії. Як відомо, соціальне управління є ні чим іншим як діяльністю з впливу на соціальні системи з метою їх впорядкування, збереження або зміни на користь певних осіб і груп. При такому розумінні соціальна інженерія входить в систему соціального управління як одна з форм його наукового обґрунтування і забезпечення. Специфіка соціальної інженерії обумовлена, отже, її роллю в розподілі управлінської праці. По суті, соціоінженерна діяльність пов'язана з реалізацією всіх традиційних функцій соціального управління – плануванням (проекткуванням), програмуванням, організацією, координацією і контролем. Тобто, сфера її застосування не обмежується суто підготовкою управлінських рішень.

Варто відзначити, що соціальна інженерія виступає одним із способів поєднання теорії і практики в соціальному управлінні. Предмет соціальної інженерії як форми управлінської діяльності полягає в науковій організації управління соціальними системами штучного типу, тобто приведення їх у відповідність з дією об'єктивних соціальних законів, виражених і обґрунтованих в наукових уявленнях і концепціях. Цим вона відрізняється від інших форм соціального управління, в яких, з одного боку, не завжди враховується об'єктивна логіка розвитку соціальних систем, а з іншого боку, допускається управління системами природного типу.

Отже, інженерний підхід в соціальному управлінні – це конкретно-практична і методологічна установка на використання наукових знань і методів в процесі дослідження і проектування конструктивних характеристик соціальних систем з метою їх оптимізації і зміни. Під соціальною системою можна вважати системи різних рівнів: суспільство, державу, організацію тощо.

Соціальна інженерія як складова частина управлінської діяльності і формотворча діяльність повинна керуватися наступними принципами:

- принцип прямої участі соціального інженера у вирішенні соціально-управлінських задач;
- принцип безперервності соціоінженерного забезпечення управління означає, що дії соціальних інженерів повинні супроводжувати всі стадії управлінського циклу;
- принцип технологізації витікає із змісту двох попередніх принципів соціальної інженерії [3].

Таким чином, управлінська діяльність із упорядкуванням та зміни соціальних систем штучного типу є специфічною для соціальної інженерії сферою застосування. Конститування предмету соціальної інженерії як наукової дисципліни припускає встановлення її приналежності до тієї або іншої системи знань. За традицією, що склалася на Заході, соціальна інженерія вважається сферою міждисциплінарного знання. В неї включають сукупність підходів прикладних соціальних наук (соціології, економіки, соціальної психології, ергономіки), орієнтованих на вирішення практичних проблем. Соціальна інженерія має найтіснішу спорідненість з прикладною соціологією і, зокрема, з такими її галузями, як соціологія організації і управління, соціологія праці, індустріальна соціологія. Це обумовлено перш за все характером вирішуваних в рамках соціальної інженерії проблем, а також соціологічних шкіл і течій, заснованих на системній або функціональній (функціоналістській) методології. Як приклад можна привести функціональні теорії Т.Парсонса і Р.Мертонна, конфліктний функціоналізм Л.Козера марксистську теорію систем, теорію соціальних систем Н.Лумана.

Сьогодні все більше починають говорити про соціальну інженерію, привносячи в соціальну практику специфічні інженерні методи конструювання, планування, контролю, регулювання. Це і стало підставою для Ф.Тейлора зробити висновок, що управлінню підприємствами теж судиться стати з часом таким же мистецтвом.

20-і рр. XX ст. були роками управлінського буму буквально у всіх сферах діяльності. Підтвердженням цьому може служити огляд літератури того періоду. Хоча проблеми управління (перш за все, державного) займали теоретичну думку ще античних філософів, проте, коли у наш час виникло бажання задовольнити актуалізовану потребу раціоналізації управління і перетворення ремесла в науку, знадобилося створити нову наукову галузь.

Спроби інженерного, технічного рішення проблеми управління різними процесами

привели до створення в 40-х рр. XX ст. науки про загальні для живих організмів і машин аспекти управління і зв'язку, яку один з її творців Н.Вінер назвав кібернетикою. З того часу ідеї управління не полишали розум людства, що в значній мірі обумовлювалися новою світовою кризою. Всі подальші спроби управління по суті справи так само є спробами створення штучних регулятивів за технічними принципами інженерії. Отже, управління історично було спрямоване на технізацію всіх зв'язків в системі життєдіяльності людей, включаючи зв'язки людини з природою, людини з машиною, людини з людиною і навіть окремої людини з самим собою.

Як науковий напрямок, соціальна інженерія є відносно молодою і претендує на статус з'єднуючої ланки між теорією управління та соціальною філософією.

Задачі соціальної інженерії визначаються багато в чому вимогами, які пред'являються до нормального функціонування як вже існуючих, так і знов створюваних інститутів громадянського суспільства. Вони розглядаються в соціології як функції соціальних систем, зокрема соціальних інститутів. Характеристика інститутів громадянського суспільства припускає виділення як загальних, так і специфічних функцій. До числа перших відносять, як правило, відтворення і соціалізацію людей як суб'єктів спеціалізованої діяльності, виробництво і трансляцію соціально значущих цінностей і зразків поведінки, регламентацію і формалізацію соціальних відносин за допомогою норм і правил, підтримку порядку і контроль за виконанням наказаних ролей за допомогою позитивних і негативних санкцій. На цьому рівні функціональної організації соціальних інститутів соціальна інженерія повинна вирішувати задачі по збереженню і зміні вказаних функцій в заданому напрямі. Послідовність дій і процедур соціального інженера в процесі обґрунтування загальних функцій конкретного соціального інституту така:

1) визначення основної (базисної) функції інституційної системи;

2) встановлення функціональної ієрархії усередині соціального інституту і його функціональних зв'язків;

3) вказівка приватних і допоміжних функцій, що конкретизують зміст загальноінституційних функцій;

4) виявлення можливих і дійсних дисфункцій інституційної системи і вироблення способів їх подолання;

5) аналіз і проектування механізмів реалізації загальних і приватних функцій соціального інституту з метою досягнення його оптимального стану і запобігання дисфункціональних наслідків [4].

Для виконання цих задач соціальна інженерія має в своєму розпорядженні певні засоби діяльності – діагностичні, прогностичні, аналітичні та ін. Вибір тих або інших засобів залежить від характеру поставленої проблеми і встановлених процедур її вирішення. Цим пояснюється міждисциплінарний характер соціальної інженерії, можливість використання методів і засобів, що виробляються іншими соціальними науками – психологією, економічною теорією, теорією управління і організації. Проте методологічну основу соціальної інженерії складають принципи і методи соціологічної науки через її наочну специфіку і близькість наукових цілей [3, 92].

Для успішного і ефективного функціонування соціальних об'єктів, створюваних або перетворюваних за допомогою соціоінженерної діяльності, необхідні не тільки штучні, але і природні регулятори. Як останні виступають, як правило, культурні традиції, норми, ціннісні орієнтації, що склалися в ході еволюції тієї або іншої соціальної системи. На рівні новостворюваної організації вони з'являються у вигляді норм і правил, що панують в ширшій організаційній системі. Соціоінженерна дія за допомогою природних засобів регуляції здійснюється, з одного боку, шляхом адаптації прийнятих в даному соціокультурному просторі цінностей і нормативних орієнтацій до потреб (функціям) проектованої системи, або, з іншого боку, шляхом використання культурних зразків як «пускових механізмів» при створенні конкретної системи (наприклад, легітимізація неформальних відносин, що складаються з приводу створюваної організації).

Соціальний інженер має в своєму арсеналі різноманітні засоби і методи управлінської дії на соціальні об'єкти (результати соціологічної діагностики, соціальні прогнози, проекти і програми, різні соціальні новини і відповідні їм технології). За своєю суттю вони є штучними засобами, оскільки в них реалізуються свідомі цілі і задуми суб'єктів управління. Ці засоби можна умовно розділити на: засоби, пов'язані із створенням і використанням інформаційних технологій в соціальному управлінні, а також засоби, орієнтовані на впровадження соціальних новин і проектів (консультування, експериментування, інноватика).

Звичайно, найбільш чіткіше розуміння соціальної інженерії викладено в праці К.Поппера «Відкрите суспільство і його вороги». При цьому, автор розглядає протилежність між історизмом та соціальною інженерією. Нам же це таке протиставлення дає можливість визначити демаркаційну лінію між соціальним управлінням і соціальною інженерією. Два ці підходи – історизм

і соціальна інженерія, на думку К.Поппера, утворюють іноді своєрідні комбінації. Якнайдавнішим і, мабуть, найвідомішим прикладом такої комбінації є філософія Платона., в якій поєднуються деякі абсолютно очевидні соціально-технологічні елементи. Крім того, він стверджує, що така комбінація характерна для цілого ряду соціально-політичних філософських вчень, згодом названих утопічними. К.Поппер стверджує, що в свою чергу політичні цілі Платона у вельми істотній мірі засновані на історичистській доктрині.

У названій праці, К.Поппер вважає, що «прихильник соціальної інженерії не ставить питань про історичні тенденції або про призначення людини. Він вірить, що людина — господар своєї долі і що ми можемо впливати на історію або змінювати її відповідно до наших цілей, подібно тому, як ми вже змінили обличчя землі. Він не вірить, що ці цілі нав'язані нам умовами або тенденціями історії, але вважає, що вони вибираються або навіть створюються нами самими, подібно тому, як ми створюємо нові ідеї, нові витвори мистецтва, нові будинки або нову техніку ... прихильники соціальної інженерії вважають, що наукова основа політики покоїться на абсолютно інших принципах — вона полягає в зборі фактичної інформації, необхідної для побудови або зміни суспільних інститутів відповідно до наших цілей або бажань [2, 54].

На думку К.Поппера соціальна інженерія повинна допомагати суб'єкту управління вирішити, які кроки слід зробити, щоб, наприклад, уникнути економічного спаду або, навпаки, викликати його, або для того, щоб розподілити суспільне багатство більш менш рівномірно. Крім того, К.Поппер визначає два типи соціальної інженерії «поступова, поетапна соціальна інженерія» і «утопічна соціальна інженерія».

Взагалі, відповідно до К.Поппера, можна сказати, що соціальний інженер (суб'єкт соціального управління) віддає перевагу раціональному розгляду інститутів як засобів, обслуговуючих певну мету, і оцінює їх виключно з погляду їх доцільності, ефективності, прос-

ти. Історичисти, навпаки, намагаються з'ясувати їх походження і призначення, щоб визначити їх «істинну роль» в історичному розвитку і розцінюють існування суспільних інститутів наприклад, як «вимогу Бога», «веління долі», «історичну необхідність» [2, 55]. Таким чином, К.Поппер вважає, що соціальний інженер не пов'язує себе філософією «інструменталіста» соціальних інститутів.

Таким чином, соціальна інженерія є перш за все інструментом соціального управління. Разом з тим, вона не підміняє собою інші форми соціальної практики (економічну діяльність, освіту, релігійну діяльність, конструювання і моделювання. Задачі соціальної інженерії визначаються багато в чому вимогами, які пред'являються до нормального функціонування як вже існуючих, так і створюваних соціальних інститутів. Ці вимоги витікають з необхідності загальніших умов існування соціальних систем — їх прагнення до рівноваги, самодостатності та ін. Вони розглядаються в соціології як функції соціальних систем, зокрема соціальних інститутів. Характеристика соціальних інститутів припускає виокремлення як загальних, так і специфічних функцій. До числа перших відносять, як правило, відтворення і соціалізацію людей як суб'єктів спеціалізованої діяльності, виробництво і трансляцію соціально значущих цінностей і зразків поведінки, регламентацію і формалізацію соціальних відносин за допомогою норм і правил, підтримку порядку і контроль за виконанням наказаних ролей за допомогою позитивних і негативних санкцій. На цьому рівні функціональної організації соціальних інститутів соціальна інженерія повинна вирішувати задачі по збереженню і зміні вказаних функцій в заданому напрямі.

На сьогодні ще залишається відкритим питання про цілісну концепцію соціальної інженерії і тому відкриває поле для нових наукових пошуків в царині соціального управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Поппер К.* Нищета историзма // Вопросы философии. – 1992. – № 9. – С. 27-37.
2. *Поппер К.* Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона. Пер. с англ., под ред. В.Н.Садовского. – М.: Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. – 448 с.
3. *Резник Ю.М.* Социальная инженерия: предметная область и границы применения // Социологические исследования – 1994. – № 2. – С. 87-96.
4. *Резник Ю.М.* Формирование институтов гражданского общества (социоинженерный подход) // Социологические исследования – 1994. – № 10. – С. 21-30.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2008 р.

